

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2020.93.2>

УДК 811.323:130.2

ЗНАЧЕННЯ МОВОТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

МАЦЬКО

Любов Іванівна,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стилістики української мови Національного університету імені М. Драгоманова, в. Дмитрівська 2, кв. 112, м. Київ, 09021939

E-mail: L.matsko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7663-8954

Lyubov MATSKO,

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian Language Stylistics of the M. Dragomanov National University, с. Dmitrovskaya 2, apt. 112, Kyiv, Ukraine; 09021939

E-mail: L.matsko@ukr.net

СИДОРЕНКО

Олеся Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент Національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Гірська, 27, с. Михайлівка-Рубежівка; Київська обл. E-mail: olesja_sydorenko@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5355-6772

Olesia SYDORENKO,

PhD in Philology, Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Girska, 27, v. Mykhailivka-Rubezhivka, reg. Kyivska, Ukraine E-mail: olesja_sydorenko@ukr.net

У статті з'ясовано місце, роль і значення творчості Лесі Українки в розвитку української літературної мови, схарактеризовано основні лінгвостилістичні художньої мови поетеси. Леся Українка була геніальним стилістом у кількох вимірах: як поетеса, публіцист, критик, драматург. У мовних дискусіях кінця ХІХ – початку ХХ ст. вона як духовна вихованка Михайла Драгоманова, сучасниця Івана Франка і Михайла Грушевського, підтримувала і продовжувала нову філософію літературної української мови, що виявлялася у вимогах і потребах зняти заборони і обмеження з української мови, розширити функціональне поле української мови, будувати культурну мову, швидше і активніше нормувати літературну мову з використанням здобутків усіх основних напрямів, виробляти публіцистичний і науковий стилі, розвивати освіту й культурну працю свого народу рідною мовою. Поетеса творила і вдосконалювала нові художньо-поетичні форми мови, шліфувала їх, поповнюючи народною розмовною та фольклорною лексикою, розширювала семантичні межі контекстних значень слів, удосконалювала стилістику жанрових (і особливо нових) форм, які сама ж вперше і вводила в літературну мову.

Ключові слова: мовотворчість, лінгвостилістема, мова, слово, мовна особистість.

*Я не на те, слова, ховала вас і напоїла кров'ю свого серця,
Щоб ви лилися, мов отрута млява, і посідали душу, мов іржа.
Промінням ясним, хвилями буйними, прудкими іскрами,
Летючими зірками, палкими блискавицями, мечами
Хотіла б я вас виховати, слова!*

Леся Українка

*Лесина поезія ткалася із ясних народних діалектів,
говірок: Волинь і Наддніпрянина, Карпатий Галичина
постачали їй той багатючий мовний матеріал, який
шляхом художнього відбору, завдяки лінгвістичному
чуттю поетеси, потім став загальнонаціональним
набутком...*

Олесь Гончар

Поетична, літературно-критична, публіцистична та наукова творчість і активна громадська діяльність Лесі Українки припадає на час повної офіційної заборони української мови в царській Росії. Але цей час мав й інші культурні прикмети: розмовна українська мова в устах українського народу незнищено жила на побутовому рівні, творила дива в пісні й художній творчості; пробуджувалася національна самосвідомість у передовій українській інтелігенції, зростала й мужніла українська суспільна думка, яка доходила до того, що без вільного розвитку української літературної мови не буде поступу в українській культурі і не буде повноцінною українська нація в сусідстві з іншими слов'янськими. Згадаймо слова Михайла Грушевського про те, що вже всі народи Європи творили культурну працю власними національними літературними мовами [Грушевський 1907: 174]. Тому зривання пут всіляких заборон і обмежень з української мови, ланцюгів насильного прив'язування українців до російської мови, пошук шляхів розвитку нової української літературної мови, вироблення правопису і кодифікація лексичного складу, піднесення престижу і розширення функціонального поля української

мови в українському суспільстві, на теренах українських земель – це певний і міцний крок до зростання в українців національної свідомості, до «визволення з неволі» (Леся Українка) політичної й економічної, до національного усамостійнення, це надія на майбутнє державницьке життя української нації. Ці ідеї в основі сповідували Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Грушевський, Микола Лисенко, Михайло Старицький, Михайло Коцюбинський, жила ними й Леся Українка.

Поетична творчість Лесі Українки стала найвизначнішим явищем української культури пошевченківської доби. Поряд з такими поетами, як Шевченко і Франко, Леся Українка може вважатися третім колосом української поезії. Йдучи в руслі літературних традицій Шевченка, вона не відставала від Кобзаря й на ниві мовотворчості і значною мірою не просто сприяла утвердженню єдиної літературної мови на всьому ареалі українського етносу, а невтомно працювала на її витворення й розвиток. На жаль, і досі ця праця, а головне, її результат належно не поціновані мовознавцями в історії української літературної мови, хоча Леся Українка була настільки геніально талановитою і неординарною особистістю, що критиків не бракувало вже з часу опублікування перших віршів і першої збірки – Осип Маковей, Іван Франко, Омелян Огоновський, Микола Сумцов, Михайло Павлик, мама Олена Пчілка і дядько Михайло Драгоманов. Не було ваговитого літературознавця, критика, який би не точив перо на огнистому камені Лесиної поезії. У 1922 році з'являється праця Д. Донцова «Поетка українського рісорджіменту (Леся Українка)», у 1924 році Микола Зеров видав монографію «Леся Українка», у 1925 році – Андрій Музичка «Леся Українка, її життя, громадська діяльність і поетична творчість», у 1926 році Михайло Драй-Хмара – «Леся Українка. Життя і творчість». Від 1929 року і до п'ятдесятих років з'являються праці О. І. Білецького: «Антична драма Лесі Українки («Касандра»)» в 1929 році, «Леся Українка і російська література 80–90 рр.» у 1948 році та інші.

З найбільш вагомих у лесезнавстві є роботи С. Шаблювського, Є. Кирилюка, С. Шаховського, П. Волинського, О. Бабишкіна, А. Каспрука, П. Колесника, А. Аврахова, П. Хропка, П. Орлика, О. Ставицького, В. Агеевої, письменників М. Рильського, Д. Павличка, І. Драча, О. Забужко та інших. Майже те саме можна сказати й про мовознавців. Рідко хто з істориків української літературної мови, діалектологів, дослідників сучасної української мови не звертав увагу на мову художніх творів Лесі Українки. Серед тих, що вивчали мову Лесі Українки і писали про неї, – Білодід І.К., Богдан С.К., Бойко М.Ф. (мовні особливості). Давиденко Н.Д. (іменникова синоніміка), Дацюк І.І. (синтаксичні особливості), Заханевич В.М. (іншомовна суспільно-політична лексика), Ленець К.В. (іменниковий словотвір), Лисиченко Л.А. (словотворення), Олійник І.С. (синонімія), Покальчук В.Ф. (волинізми), Дзеньзелівський Й.О., Єрмоленко С.Я., Іваницька Н.Л., Недбайло Л.І., Плющ М.Я., Панько Т.І., Тимошенко П.Д. (мова і стиль), Коць Т.А., Данилюк Н.О., Маленко О.О., Шулінова Л.В. та ін.

І хоч значна частина написаного про мову Лесі Українки – це справді глибокі сумлінні дослідження та описи певних конкретних явищ художнього мовлення поетеси, – немає на сьогодні узагальнювальних лінгвістичних праць, у яких би на повен зріст і у всій красі та мудрості постало чарівне Лесине слово. А головне, досі не визначено, як і в яких напрямках сприяла мовотворчість Лесі Українки розвитку нової української мови. Це мало б стати завданням майбутніх лінгводосліджень. І особливо стилістичних. Після виходу у світ збірки «На крилах пісень» (1829 р.) І. Франко у «Зорі» дав їй схвальну оцінку, зазначивши, що Леся Українка відійшла вже від Шевченківського романтизму, який помітний у «Русалці», вона «сама має що сказати читачам, у самої наболіло на душі чимало, у самої поетичне слово допіло і сиплеться, мов золота пшениця». Якщо прийняти цю прекрасну Франкову метафору (а вона на диво точна), то мовознавці поки що побачили, вивчили, дослідили, описали багато гарних пшеничин, окремих зерняток (синонімів, антонімів, суфіксів, епітетів тощо), а лан пшениці, «гіркий шмат черствяка» та «пишний каравай її мовотворчості» не пізнали як слід.

Щоб досягнути місця, роль і значення мовотворчості Лесі Українки в українській літературній мові, мало, очевидно, просто проаналізувати мовний доробок поетеси. Найперше – слід врахувати й низку тих екстралінгвальних факторів, які спонукали авторку до мовотворчості, до пошуку нових і сильних виражальних засобів, щоб «зробити нову корогву» [Леся Українка 1979: 219].

Леся Українка належала до високорозвинених і надзвичайно сильних мовних особистостей, які впливали на розвиток української літературної мови як свого часу, так і на перспективу. Вплив цей здійснювався у двох напрямках: власною літературною мовотворчістю поетеси і її національно-визвольною та соціолінгвістичною позицією. Остання виявлялася в думках і висловлюваннях Лесі Українки про становище і стан української мови та у її усвідомлених мовних вчинках. До таких мовних вчинків належить і вибір поетеси писати художні твори саме українською мовою в часи повної заборони української мови та й усього українського культурного життя, хоча знала Леся Українка кілька мов, звичайно і добре російську, перекладала, писала ними критичні і публіцистичні та наукові статті, листи, рецензії. Про свідомий вибір української мови свідчить і такий творчий факт, коли відомий російський поет-революціонер (автор пісні «Замучен тяжелой неволей») Мачтет, гостюючи у Косачів, зауважив, що Леся не пише поезії російською мовою, бо не може, Леся Українка, відлучившись на якусь годину у сусідню кімнату, повернулася з віршем, написаним на рівні Фета й Надсона: *«Когда цветет никотиана, все-все тогда полно обмана. Опасна ночи тишина...»* А пише українською мовою тому, відповідала Леся Українка, що ця мова є мовою її народу, її краю. Позиція Лесі Українки – це передусім міркування поетеси про роль мови у житті соціуму, у розвитку національної культури, у суспільно-громадському русі, зокрема про роль художнього слова і митця-«співця», що має «огнисте слово» і не лишає край рідний («Співець»). Образ співця є наскрізною домінантою усієї творчості Лесі Українки, він носій ідеї активізму, звільнення, боротьби, утвердження правди. Це й оцінні думки про мову українських письменників, представників світової класики, що могли б бути взірцями художнього письма для українства.

Це висловлювання письменниці щодо конкретних мовних форм і явищ (наприклад, про запозичення і ковані слова), стану української літературної мови і шляхів її подальшого розвитку та ін. До мовних вчинків Лесі Українки, що засвідчують національну позицію, слід віднести її гострий осуд політики російського царизму стосовно української мови і рішучий протест проти заборон друкованого українського слова, домагання шкільної освіти українською мовою, участь у національно-культурній просвітницькій роботі. Вшановуючи пам'ять Тараса Шевченка 26 лютого 1905 року, члени київської «Просвіти» в міністерство народної освіти Росії надіслали своє клопотання за підписом 500 осіб і записку «Нужды украинской школы» з вимогою дозволити українцям навчати дітей у школах рідною мовою. Це сколихнуло Росію: на підтримку цієї акції 2 роки надходило тисячі листів, але питання не вирішувалося. У 1907 році від київської «Просвіти» міністру народної освіти Росії знову надіслано клопотання, яке поруч з Павлом Житецьким, Миколою Лисенком, Оленою Пчілкою підписала «дворянка Лариса Косач» – Леся Українка. У ньому сміливо звучала категорична вимога: «необхідно дати українському народу можливість учитися рідною мовою» [Леся Українка 1979: Т. 12, 529]. Просвітницька діяльність поетеси не обмежувалася політичними виступами та публіцистичними статтями. Не менш гостро поставало питання: що читати українським дітям та й усьому народу, які книги, яких авторів, яка якість їхньої мови. І Леся Українка писала на цю суспільну потребу за власним замовленням твори різних жанрів. Столітні попередні заборони української мови на шляху до можливого українського національного відродження, пахощі якого уже носилися у повітрі, створювали безкінечні проблеми. Ніщо саме по собі не прийде. Потрібні були *співці*, «що про рівність та про волю у піснях своїх торочать», *борці*, *бійці*, *месники дужі*, *герої*. Леся шукала їх у житті і творила в літературі. А оскільки життя було не вельми щедre на героїв і подвиги, поетеса зверталася до минулого свого народу, до інших культур. Це розширювало межі її внутрішньої свободи говорити про наболіле сучасне.

Образи поетів, співців, Антеїв, поетичні заклики, звернення до пісні (*вільної*, *визволеної*, *гучної*, *голосної*, *непокірної*, *невільницької*, *палкої*, *переможної*, *потужної*, *урочистої*,

щирого злата пісень), до слова (*вразливого, забутого, невимовного, пророчого, крилатого, слова-меча, слова-зброї, слова-вогню, слова-криці*), до думки (*вільної, ясної, дзвінкої*), мови (*огнистої, щирої, рідної, чарівливої*) – все це є стилістичною актуалізацією потреби висловити ще не вимовлене і, можливо, невимовне, догукатися, збудити до діяльного чину. Таке враження, що поетеса-провісниця відчувала і бачила те, чого інші ще не зріли («Мрії в бурю»). Була епоха передгроззя, і Леся Українка її відчувала. Пізніше Сергій Єфремов напише: «Леся Українка була чи не найбільш сучасним з усіх поетів наших і найповніше одбила в собі ознаки свого часу з усіма його запитами, високими замірами та малими вчинками» [Леся Українка 1979: 529]. Час, у якому жила Леся Українка, був позначений національним дискомфортом: заборони та жорсткі обмеження української мови, несвобода національного духу, а з другого – до краю загострене відчуття в українській прогресивної інтелігенції свого ущемленого національного буття. Було це відчуття й у Лесі Українки, і вона сповнювалася усвідомленням національної гідності та виливала його на папері: «...поки я не скинуся спогаду про абсолютно невірну Україну, я не можу, не сила моя скинутися того, чого досі не скинулася при гірших умовах. Тоді треба скинутися мені і моєї поезії, моїх найщиріших слів, бо вимовляти і ставити їх на папері, скинувшись того діла, на яке вони кличуть інших, мені буде сором» (1903 р., лист до М. Павлика). Наше сучасне національне життя також значною мірою дискомфортне все з тих же причин, і можливо, ще й тому через сотню літ позиція Лесі Українки залишається такою актуальною, а її творчість – сучасною.

Бути сучасним – це творити на перспективу, на віки – це почерк геніїв. Майже всі українські проблеми початку ХХ століття залишилися й на початок ХХІ ст. Образ каміння (*Я на гору круту кам'яную, / Буду камінь важкий підіймать*) проходить через драми, в яких герої будують храми або мури, піднімають брили, і є глибоко та багатозначно символічним. Збирати каміння нам ще треба дуже довго, може, й вічно. Алегоричними є й словообрази *сімба, жнива*. Чи братися до *іншої сімби*, і *ждати інших жнив* («На руїнах»).

Леся Українка значно розширила тематику і проблематику української літератури (біблійні сюжети, єгипетська тема, переспіви, переклади), вивела її на європейський рівень. Як відомо, творче освоєння нових тем і проблем неминуче веде до творення нових та оновлених традиційних засобів художнього мовлення. Слід зважити й на те, що епоха революційно-демократичного предгрозя – це й епоха різних ідейно-естетичних програм, модерністських течій, т. з. «чистого мистецтва», течій «елітарного мистецтва», потягу до екзотизму.

Нове, відповідно до сучасних умов, прочитання творчості Лесі Українки покаже, що, йдучи кришталєво-чисто, чесно, відверто на боротьбу (*Я вийду сама проти бурі – і станем, – помір'ям силу*), Леся Українка звучала полісимфонічно, багатоголосно не тільки на повний реєстр однієї теми, а й на кілька полярних тем («Давня казка», «Касандра», «Оргія», «Блакитна троянда», «Одержима», «Кам'яний господар»): ніжне піано, гучне форте, лірична екпансивність, стримане раціо, всепоглинаюча туга, закличний гімн, вишукана трагедія, прихована іронія, легкий гумор. На здорову основу об'єктивізму покладена феєрична казка (згадаймо «Лісову пісню»), на гірке соціальне домашнє життя – екзотизм чужини. Це все те, що стосується непростої ідейно-естетичної концепції творчості Лесі Українки.

Традиційні (для української літератури) й нові теми та проблеми, зокрема історико-філософські, морально-етичні, у творчості реалізовані в жанровому багатоголоссі. Крім громадсько-політичної, філософської, інтимної, пейзажної лірики, Леся Українка ввела і освоїла на рівні європейських літератур жанр драматичної поеми. Хто не згадає в цьому разі поему «В катакомбах» з богоборською промовою неофіта: «Я честь віддам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами», тему ображеної національної гідності в найсильнішій речі – «Оргія», вперше розроблені в українській літературі європейські теми провісниці Касандри й донжуанства у новій інтерпретації.

Найскладнішим літературним жанром – драматичними поемами (сценами, діалогами) Леся Українка через мистецькі коди античних і християнських архетипів, символів,

антропоніміки (*Касандра, Прометей, Міріам, Йоганна, Орфей, Антей*) прилучала пекучі національні проблеми життя свого народу до актуальних проблем вселюдськості і водночас розширювала обрій української мови й літератури, національної сцени. Гегель в «Естетиці» писав, що «драма – це творіння уже внутрішньо розвиненого національного життя», вона є вищим рівнем мистецтва, оскільки «мова – єдиний елемент, гідний передавати дух».

Леся Українка була геніальним стилістом у кількох вимірах: як поетеса, публіцист, критик, драматург. У мовних дискусіях кінця ХІХ – початку ХХ ст. вона як духовна вихованка Михайла Драгоманова, сучасниця Івана Франка і Михайла Грушевського підтримувала і продовжувала нову філософію літературної української мови, що виявлялася у вимогах і потребах зняти заборони і обмеження з української мови, розширити функціональне поле української мови, не тільки милуватися красою народної мови, а будувати культурну мову швидше і активніше нормувати літературну мову з використанням здобутків усіх основних наріч, виробляти публіцистичний і науковий стилі, розвивати освіту й культурну працю свого народу рідною мовою.

В оглядах, рецензіях наукових і публіцистичних праць інших авторів Леся Українка порушувала питання культури мови і культури дискусії, етики спілкування, індивідуальної манери письма, вироблення норм стилю. Так у праці «Замітки з приводу статті “Політика і етика”» Леся Українка висловлюється проти вульгаризмів у полемічних виступах (зокрема проти слова М. Ганкевича «псубрат») і далі пише: «Взагалі цікаво б знати, що думає шановний публіцист про те, чи не час би, власне, постаратись впливовим публіцистам ужити свого впливу до оздоровлення полемічного стилю в пресі і на трибуні? Може б, наш український гумор обійшовся без тої нетовченої солі, що пересипає грубо всі наші часописи, без виїмку і соціал-демократичної «Волі». Коли наш розум має розвиватись і йти вперед, чому наше почуття має йти назад і приймати те, що відкинув давно наш народний гумор в своїх ліпших об'явах? Час уже встановити виразну різницю між корчемним і публіцистично-ораторським стилем хоч

принаймні передових партій» [Статєєва 1197: 208]. На жаль, сьогодні саме «корчемний», грубий, «нетовченої солі» стиль заповнює мову не тільки телевізійних кварталів, а й політики та громадської діяльності. Другові і літературному побратимові А. Кримському Леся Українка зізналася: «Ви знаєте, я люблю Ваші наукові твори, хоч я і кругла профанка в таких матеріях. Я люблю їх стиль, їх тон. Куди діваються Ваші нерви, як Ви пишете такі речі? Так, наче Ви античний, врівноважений тілом і духом еллін, як пишете їх. Такий колорит я тільки на Акрополі бачила» [Статєєва 1197: 211].

У своїх власних творах Леся Українка домагалася чистоти стилю та стильової виразності. У листі А. Кримському писала про те, що хоче першоджерел, стилю і пахоців епохи і не надіється на чужі інтерпретації. Наполегливо працюючи над «Камінним господарем», поетеса намагалася сконцентрувати стиль, «зробити його лаконічним, як базальт».

Аналізуючи літературну творчість Лесі Українки, Ліна Костенко писала: «Колись російське суспільство, після «Горя з розуму», заговорило мовою Грибоедова. Незмірний жаль для нашого суспільства, що воно через ряд об'єктивних і всіяких інших причин не заговорило мовою Лесі Українки, мовою справжнього інтелегента, що акумулювала в собі все – інтелект і народну стихію, національну своєрідність і найвищої проби культуру мислення» [Костенко 1989: 54]. Справді, українська літературна мова пера Лесі Українки відзначається такою красою і вишуканістю граматичних форм, тропіки й риторичних фігур, емоційно-вольовою напругою, семантичною місткістю, багатством і несподіваністю асоціацій, актуальністю підтексту, відкритістю пафосу, глибиною ідейно-тематичного змісту текстів, що й за сто років рідко хто сягав її рівня, а перевершити, мабуть, не судилося нікому. Про мову Лесі Українки доречно сказати її ж текстом:

Що за дивна сила слова!

Ворожбит якийсь, та й годі!

(Давня казка).

На всьому спектрі літературних і зокрема поетичних жанрів – від колискової «Місяць ясененький...», дитячих вишеньок-черешеньок, казочки «Біда навчить» до найскладнішого

епіко-ліричного жанру драматичних поем – Леся Українка створила такі естетичні вартості української мови, які й досі гідно репрезентують у європейській культурі і національний дух, і загальнолюдський сенс українського буття. Українським мовним матеріалом поетеса передала такий незмірно широкий діапазон почуттів, таку багату чуттєву гаму, яка була під силу тільки Тарасу Шевченку та Івану Франку, а у вираженні інтимних почувань сумовитого інтелігента-сучасника перевершила тонким мереживом чистої лірики і своїх великих учителів. Мовотворчість Лесі Українки вмістила в собі все: від дитинної ніжності, блакитних легкокрилих мрій, родинної ласки й закоханості (*Сторонньою рідна! / Коханий мій краю!; / Кохана стороною моя, / Далекий рідний краю!*), святої віри в ідеали визволення нації, чистої моралі, від гарту волі й нестримного пориву до діяльності, до тернових вінців, страшною і неблаганною борні, кривавих змагань, у яких *меч, политий кров'ю; зброї полиск; жевріє залізо для мечей; гартується ясна і тверда криця*. У 1921 р. Дмитро Донцов напише, що поколінню Лесі не судилося «спалити молодість і полягти при зброї», але вона провіщала вогневе «хрещення нації», бачила «образ кривавого дня народження нації» [Донцов 1994:153], передчувала суспільні катаклізми, через які доведеться пройти українському народу з непоправними втратами. Так воно й сталося, уже без Лесі Українки, але з її крилатими словами: *То знов зривалися слова палкі, ворожі, / Мов грізні вирокі всім тим, що кров лили, / В вінку палали кров'ю дикі рожі, слова, мов квіти ярії, цвіли ... / В її речах слова котились, наче хвилі, / Мов сльози по її замучених братах, / – В вінку, здавалось, блідли квіти білі, / І в'янули слова журуливі на устах»* (Забуті слова, Т. 1, 186); *Я не на те, слова, ховала вас і напоїла кров'ю свого серця, / Щоб ви лилися, мов отрута млява, і посідали душу, мов іржа. / Промінням ясним, хвилями буйними, прудкими іскрами, летючими зірками, палкими блискавицями, мечами хотіла б я вас виховати, слова!* (Ритми, Т. 1, 196).

Леся Українка засобами поетичної творчості значно розширила семантичний обсяг багатьох концептуальних лексем української мови і зокрема таких, як *мова, слово, думка, дума, пісня* [Мех 2001: 122–159]. Нові контекстні значення згаданих

лексем виразно прочитуються через сполучення їх у тропеїчних структурах: *Він промовля мені слова, страшні й великі, / В руках палає меч осяйний, огневий* (Ангел помсти, Т. 1, 140); *То не мої слова – то дух лукавий...* (Легенди, Т. 1, 211). *Я загину, – та довго між вами / Гомонітиме пісня моя!* (Місячна легенда, Т. 2, 40). *Гетьте, думи, / Ви, хмари осінні!* (Т. 1, 56); *Найкращі думи мої вінцем золотим тобі стали* (Ave Regina!, Т. 1, 147); *Якби мої думи німії та піснею стали без слова...* (Т. 1, 198). *Ти, моя щира, гартована мова, / Я тебе видобуть з піхви готова...* (Невільничі пісні, Т. 1, 120). *Горда, ясна, огнистая мова, / Летється промінням річ та велична!* (Т. 1, 59). Стилістемі соціальних антитез у поезіях Лесі Українки обриваються, як прірва:

*Ми паралітики з блискучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орлині крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.*

Досі не досліджено мовну стилістику жанрів Лесі Українки. Це поезії – гімни, пісні, заспиви, сонети, елегії, мелодії, мотиви, спогади, веснянки, колискові, казки, феєрії, відгуки, імпрровізації, легенди, монологи, фантазії, гуморески, нотатки. Мозаїка малої прози – оповідання й нариси, образки й образочки, спогади, легенди й силуети, поетична й прозова, часто поетична в прозі епістолярія Лесі Українки, літературно-публіцистичні статті, огляди, рецензії. Такого букету жанрів не тільки до Лесі, а й після неї ніхто в українській літературі не має. Хіба що І. Франко? Але він стриманіший у дрібних жанрах. З радянських – можливо, наблизився до Лесі Українки Максим Рильський. Можливо, до Лесі наближався Микола Вороний, але кам'яна брила політичного забуття зробила свою чорну справу – немає у нас повноти творчого образу Миколи Вороного.

Не всі жанри розроблені Лесею Українкою з однаковою повнотою, але окреслені досить виразно, марковані стилістичними засобами. Усе це жанрове маєво на стилістичному рівні ще не достатньо вивчене.

Мовотворча палітра художниці слова – це ті способи і прийоми організації мовного матеріалу, які й дали таке

високохудожнє неповторне явище як поетична творчість Лесі Українки. Тут можна виділити два зрізи і важко сказати, який важливіший.

Один – це громадська і творча особистість Лесі Українки, діапазон якої супер широкий (пригадаємо Франкове «Чи не єдиний мужчина на всю сьогочасну соборну Україну») така сила пристрасті і заперечення, яку назве Франко: «Огністе оскарження того дикого гніту». Від «Хай згине цар» – і «Я піду за волю проти рабства. Я виступлю за правду проти вас» – і до тремтливо-ніжного, жіночого «Я марила всю ніченьку про тебе, мій паниченьку», шаленство любові і чорні струни печалі.

А другий – це колосальна освіченість шляхом самоосвіти, обізнаність у сфері громадсько-політичного життя, культури, етнографії, і то все на рівні європейським. Не просто добре знання чужих мов (про свою то вже не говоримо), а й володіння ними (про що свідчать епістолярії), це знання європейського віршування і майстерне володіння технікою вірша (у 1892 р. – Лесі тільки 21 рік – вийшла поетична перлина Європи – «Книга пісень» Генріха Гейне в перекладі Лесі Українки).

Попереднє ознайомлення з різножанровими доробками Лесі Українки показує, що Леся Українка знала добре класичну (античну й сучасну, західноєвропейську і вітчизняну) поетику і риторичку, освоїла їх на рідному мовному ґрунті (особливо цікавими, показовими і повчальними з цього погляду є переклади і переспіви поетеси). Леся Українка володіла всіма стилістичними фігурами (про це взагалі у нас ще є тільки фігура умовчання), відомими з класичної поетики, як і всіма художніми тропами, і дала прекрасні зразки в українській літературній мові.

У сенсі того впливу, який справила новаторська мовотворчість Лесі Українки на розвиток української літературної мови не можна оминати епістолярій Лесі. Діапазон творчої особистості Лесі Українки був, очевидно, таким повномірно широким і психологічно глибоким, що не вмщався в реальні межі публічної художньої творчості і виливався в епістолярний тип творчості, в епістолярне *alter ego* митця. Михайлина Коцюбинська, вважаючи найбільшим скарбом українського епістолярію листи Тараса Шевченка, Лесі Українки, Василя

Стефаніка і Василя Стуса, називає листи Лесі Українки «лабораторією», де плакаються нові критично-публіцистичні концепції» [Коцюбинська 2001: 42], нуртує думка, гартується дух, зріють точні формулювання, спалахує пристрасть. Епістолярій Лесі – це листи-розмови, листи-рецензії, листи-спогади, листи-діалоги, листи-звіряння, листи-зізнання, листи-мрії.

Силове поле творчої особистості Лесі Українки сягало через практичні клопоти щоденного, м'яко кажучи, нелегкого життя і боротьби з хворобою до високості мрій і сподівань, самозаглиблень. У листі до Ольги Кобилянської Леся Українка зізнається: «Мама не раз сміється, що я пишу їй, певне, з високості неба чи зо дна моря...» [Леся Українка 1979: 162].

Отже, підсумовуючи сказане, варто відзначити такі концептуальні положення художньої, наукової, публіцистичної і громадської діяльності та мовотворчості Лесі Українки на користь розвитку нової української літературної мови та подальший перебіг її історії:

- теми Лесиної художньої творчості про роль і функції художнього слова в житті і культурі народу, у процесі національного визволення;
- теми її літературно-критичних і публіцистичних праць про місце національно-мовного питання в суспільно-політичній боротьбі, у громадських рухах;
- засудження національно-мовної політики царизму;
- власна боротьба проти заборон і утисків та участь у роботі просвітніх організацій;
- відстоювання права української мови на всебічний розвиток і повноцінне функціонування її в українському суспільстві;
- домагання шкільної освіти українською мовою;
- погляди Лесі Українки на те, що повинно стати основою наступного етапу розвитку нової української літературної мови та якими шляхами мав іти цей розвиток;
- збагачуючи основу розвитку літературної української мови, Леся Українка творила і вдосконалювала нові художньо-поетичні форми мови, шліфувала їх, поповнюючи народною розмовною та фольклорною лексикою, розширювала семантичні межі контекстних значень слів, вдосконалювала

- стилістику жанрових (і особливо нових) форм, які сама ж вперше і вводила в літературну мову;
- з метою збагачення літературної української мови, вироблення мовних форм і нових моделей висловлювання (мовних жанрів) перекладала українською класичні твори з інших літератур, популяризувала стиль і мовні форми світової класики;
 - дбаючи про вдосконалення мовотворчості українських письменників, критично оцінювала їх мовний доробок, допомагала порадами;
 - як інтелектуал і естет, поетеса була уважною до конкретних мовних форм (вдалих і невдалих), пропагувала кращі з них;
 - особливий інтерес виявляла Леся Українка до наукового і публіцистичного стилів, намагаючись якомога інтенсивніше виробляти їх;
 - будучи прихильницею органічного для української мови фонетичного правопису, Леся Українка відстоювала кілька правописних правил, що, як показав час, справді закріпились в українській орфографії: *слізьми* з м'яким знаком, «бо так вимовляється» (лист до Івана Франка від 26 травня 1892 р., Т. 10, 136); вживання літери *ї*, позначення роздільної вимови твердих приголосних перед йотованими та ін. [Статєєва 1997: 215].

Леся Українка писала художні твори, особливо драматичні поеми, науково-популярні і публіцистичні статті у кількох вимірах: на рівні європейської літератури, у вимірі сучасних їй національних і вселюдських проблем, в проєкції на перспективу майбутнього українського суспільства, його мови й культури. Тому її літературна мовотворчість сучасна та актуальна й нині.

Грушевський М. Освобождение России и украинский вопрос. СПб. 1907.

Донцов Д. Поетика українського рісорджіменту (Леся Українка). *Українське слово. Хрестоматія.* Кн. 1. Київ: Рось, 1994.

Єфремов С. Історія українського письменства. Київ, 1997.

Костенко Л. Поет, що ішов сходами гігантів. *Леся Українка. Драматичні твори.* Київ: Дніпро, 1989.

Коцюбинська М. Роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і Література. Харк. правозахисна група, 2001.

Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. Київ, 1979.

REFERENCES

Hrushevsky, M. (1907). Liberation of Russia and the Ukrainian question. Sant-Peterburg (in Rus.).

Dontsov, D. (1994). Poetics of the Ukrainian resource (Lesia Ukrainka). *Ukrainian word. Reader. Book. 1.* Kyiv (in Ukr.).

Efremov, S. (1997). History of Ukrainian literature. Kyiv (in Ukr.).

Kostenko, L. (1989). Poet walking down the stairs of the giants. *Lesia Ukrainka. Dramatic works.* Kyiv (in Ukr.).

Kotsyubynska, M. (2001). Reflections on epistolary creativity. Kyiv (in Ukr.).

Lesia Ukrainka. (1979). Collection of works: In 12 vol. Kyiv (in Ukr.).

Статтю отримано 29.10.2020

Lyubov Matsko, Olesia Sydorenko

THE IMPORTANCE OF LINGUISTICITY OF LESIA UKRAINKA IN THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

The article clarifies the place, role and significance of Lesya Ukrainka's work in the development of the Ukrainian literary language, characterizes the main linguistic stylistics of the poet's artistic speech. Lesia Ukrainka was a genius stylist in several dimensions: as a poet, publicist, critic, playwright. In the language discussions of the late nineteenth - early twentieth century. as a spiritual pupil of Mykhailo Drahomanov, a contemporary of Ivan Franko and Mykhailo Hrushevsky, she supported and continued the new philosophy of the literary Ukrainian language, which manifested itself in the demands and needs to remove prohibitions and restrictions on the Ukrainian language, expand the functional field of the Ukrainian language and to build a cultural language, to normalize the literary language faster and more actively with the use of the achievements of all major dialects, to develop journalistic and scientific styles, to develop the education and cultural work of its people in their native language.

Lesia Ukrainka created and improved new artistic and poetic forms of language, polished them, supplementing folk colloquial and folklore vocabulary, pushed the semantic boundaries of contextual meanings of words, improved the stylistics of genre (and especially new) forms, which she first introduced into literary language.

Keywords: language creation, linguistic style, language, word, linguistic personality.